अथ प्रथमांतमुख्यविशेष्यकशाब्दबोधविचारः प्रारभ्यते.

श्रीगणेशायनमः ॥ धात्वर्थः प्रथमांतार्थः प्रधानमिति संशये ॥ श्रीमानचलशर्मासौ
१ किंचिद्वक्तुं व्यवस्थितः ॥ घटोनभवतीतिवाक्यात् प्रथमांतार्थमुख्यविशेष्यक बोधसम
र्थमिदं वाक्यमित्याकांक्षा प्रतिसंधानो मुख्यविशेष्यं प्रथमांतार्थं प्रत्येति ॥ क्रियामुख्य
विशेष्यकबोधसमर्थमिदंवाक्यमितियः प्रतिसंधत्तेसः प्रधानीभूतां क्रियामेवावगच्छती
तिसिध्दांतः ॥ अत्रवैय्याकरणाः ॥ सर्वत्रक्रियाया एव प्राधान्यं नतु प्रथमांतार्थो मुख्यवि
शेष्यः ॥ वैपरीत्ये तुच्चैत्रेणसुप्यते इत्यादि क्रियायाः प्राधान्यस्यभवदभ्युपगतस्यावि १
निगमकस्यसत्वात् । ममतु नैकत्रापि प्रथमांतार्थस्यप्राधान्यंतदनुरोधेनान्यत्रापिस्या

दितिचेत् । त्रयःकाला इत्यत्र भवतोपि प्रथमांतार्थमुख्यविशेष्यकत्वं तत्र क्रियासमभिव्याहा
राभावेन क्रियायाः प्राधान्यसंभवात् । नवाध्याहारोपीश्वरेणज्ञायंते इत्यस्य अस्ति भवति
परः प्रथमपुरुषे अप्रयुज्यमानोस्ति इत्यनेन भवति परोलट् स धातुरध्याहर्तव्य इत्यध्याहा
रनियमात् अत्र संतीति नाध्याहारः । त्रयाणां कालानां अविधमानत्वात् । स्याद्वा कात्यायन
विरुद्धोप्यध्याहारः ममापिचैत्रे पास्फुप्यंते इत्यत्रेवापि ईश्वरेणज्ञायंते इत्यध्याहारः किंपाणि त्रा
पिहितः यतः क्रियायाः प्राधान्यमभ्युगच्छेयं किंचास्मदो द्वयोश्चेति द्वित्वे एकत्वे अस्मदो बहु
वचनं नियम्यते । तत्र पटवो वयं ब्रूमः पटुर्वयं ब्रूमः इत्यनयोर्वारणाय सविशेषणानां प्रति

षेध इति वार्तिकारंभः ॥ एवंच केयूयंवयं मैथिला इति प्रश्नोत्तरवाक्यस्य गच्छसि मथुरा
२ नगरीमिदमुद्धवऋत्धभावमावेद्यं ॥ तवगुणविलिखनहेतोर्वयमिह कुब्जाकिंमोदास्यामि
तिकविप्रणीतवाक्यस्यच सविशेषणत्वेन बहुवचनानुपपत्तेः क्रियायोग एव सविशेषणानां नि
षेध इति सूत्रतात्पर्यमुन्नेयं ॥ तथाच वाक्योत्तरवाक्ययोः चयदि क्रियाध्याहारस्तदा बहुवच
नासाधुत्वं न चेत् अध्याहारस्वीकृतं क्रियाविनिर्मुक्तं वाक्यं न च क्रियाशब्दयोगेन बहुवचना
साधुत्वं नत्वर्थयोगे अत्रतु अर्थयोग एव कर्तव्य इति वाच्यं ॥ अर्थाध्याहारस्यशातशोनिरस्तत्वा २
त् ॥ यत्तु पस्य मृगो धावतीत्यत्र प्रथमांतार्थस्य प्राधान्ये मृगपदोत्तरं द्वितीयापत्तिः क्रियायाः प्रा

धान्येनास्य प्रातिपदिकत्वाभावान्न द्वितीयापत्तिः ॥ दृशिक्रियायां धावनक्रियायाः कर्मतासं
बंधेनान्वयात् न धावनक्रियाकर्मत्वे प्रकारे येन द्वितीयापेक्षा स्यात् इति तन्न॥ पश्य मृगो धावती
त्यत्र तमित्यध्याहारेण सर्वसामंजस्यात् क्रियायाः कर्मत्वादिसंबंधेन परस्परमन्वयाभ्युपगमो
निरर्थकः । एकक्रियाविशेष्यका परक्रियाप्रकारकबोधेच्छयोच्चरितं वाक्यमसाध्वेव । नचपच
तिभवतीति वाक्यस्याप्यसाधुत्वं स्यात् तस्य भाष्यप्रयोगादेव साधुत्वं । अत एवातिङ तिङ इति
सूत्रे तिङंतोत्तरं तिङंतं निहन्यत इत्यर्थात् तिङंतोत्तर तिङंतस्य निघातस्वर वारणाय तिङि तिसा
र्थकं तदेवं स्यात् यदि तिङंतोत्तरं तिङंतं सव्यपेक्षं स्यात् समर्थाश्रितत्वात् पदविधेः ॥ तथाच पच

तिभवतीत्यादि निर्देशेन तयोः परस्परव्यपेक्षाभ्युपगमेनभवतीत्यस्य निघातस्वरवारण
२ यातिङ् सार्थकं । न तु गच्छतिभवतीत्याधुनिकस्य साधुत्वं तथाऽनिर्देशात् ॥ लौ
किकवाक्यक्रियायाः क्रियाकर्मभावेनान्वयबोधानभ्युपगमात् । अन्यथा पचतिभवतीत्या
दिवत् पचतिभूयते चंदनसंयोगो नसुरवयतीतिवत् चंदनेन संयुनक्तीतिदीपनाशाय गच्छती
तिवत् दीपंनश्यतितंतुनापटो नस्यतीतिवत् पटोनस्यतीतिस्यंदनयोगइतिवत् स्यंदनेनयुनक्ती
तिसंयोगस्यनाशइतिवत् संयुनक्तिनस्यतीतिविभागेसतिपूर्वसंयोगनाशइतिवत् संयु २
नक्तिनस्यतीतिस्यात् । नहिमहाकविप्रणीतवाक्यविसदृशानां काश्चित्प्रामाण्यमभ्युपैति ।

यत्तुक्रियायाः परस्परमन्वयविरहेणाप्रामाण्यमभ्युपपद्यते॥ स्याद्वा पचतिभवतिइत्यत्रभू धात्व
र्थ एव धात्वंतरार्थस्यविशेषणत्वं एवंच पश्यमृगो धावतीत्यत्र दृश   धात्वर्थस्याविशेष
णत्वेन वाक्यैकवाक्यतानसंभवतिकिंतुतमित्यादिपदाध्याहारेणान्वयबोध इतिभवतिवाक्यै
कवाक्यतातादृशार्थ धावनविशिष्टस्यकर्म तयान्वयबोधाभ्युपगमात् विशिष्टवाचकपदाभा
वान्नद्वितीया। नचनीलं घटमानयेत्यादौनीलादिपदोत्तरं द्वितीयानस्यात्॥ विशिष्टस्यक
र्मणो वाचकपदाभावादिति वाच्यं॥ नीलमानय घटमानयेत्येवबोधः। नतुविशिष्टकर्मका
नयनप्रतीतिः॥ नचमीमांसकमतानुप्रवेशः। दार्शनिकानां स्वगोत्रकलहे किमायाति तद्दर्श

नस्य ॥ नचनीलोघटः पश्यतीत्यपिस्यात् इति वाच्यं । प्रत्येकं नीलादेः कर्मतापत्याद्वितीया
४ दुर्वारेवविशिष्टस्य कर्मतान्वेत् पश्यलक्ष्मणपंपायांबकः परम धार्मिकः इत्यनेन तुल्ययोगक्षेमः
स्याद्वा एकेन तिङः तेनवाक्यार्थबोधंजनयित्वा द्वितीयेन संभूयवाक्यार्थोजन्यते तत्र द्वितीयांत
स्यादितातंत्रं । अतएवघटंपश्यतीतिनप्रयोगः ॥ तत्र प्रथमं तिङः तेनवाक्यार्थबोधजन
नाभावात् । नीलोघटोनश्यतिपश्येतिजायत एवतिङ्तेनप्रथमंवाक्यार्थबोधंजनयित्वापश्य
तीति संभूयवाक्यार्थबोधजनने द्वितीयांतत्वानपेक्षणात् । प्रथमांतार्थमुख्यविशेष्यता
कबोधजननेन कोपिदोषः ॥ किंचाश्वोगच्छत्यानयेत्यत्रानयनकर्मत्वं गमनस्य न संभवतीति किं

त्व श्वस्यैव नचाश्वकर्मत्वमेव गमनादावुपचर्यत इति वाच्यं ॥ प्रथमांतार्थस्यैव मुख्यविशे
ष्यत्वे संभवति उपचारस्यान्यायात् ॥ एवंच धावंति मृगा दृश्यंत इत्यत्र कर्मणो मृगस्य संख्या
न्वय योग्यतया बहुवचनोपपत्तेः ॥ प्रधान धात्वर्थस्य कर्मत्वे तु तस्य संख्यान्वय योग्यतया ब
हुवचनानुपपत्तेः । प्रथमांतार्थस्य मुख्यविशेष्यत्वे बाधकाभावे साधकाभाव इति परमगुरुत्वां
दर्शोते राजमातंगाः स्तस्यैवेमे तुरंगमा इति वाक्यस्या प्रामाण्य वारणाय तच्छब्दस्य प्रधानपरा
मर्शकत्वानियमः एवंच याति पुरुषस्तस्य पादयोरभिवादये त्यत्र वैयाकरणमते तच्छब्देन पुरुष
परामर्शो न संभवति अप्राधानत्वात् क्रियायाः परामर्श योग्यत्वापत्तिः । न्यायनये पुरुषस्य प्राधा-

न्येनतस्य परामर्शोऽसर्वमवदातं ॥ यत्तुपटोलपत्रंवातघ्नं मूलं तस्यकफापहमित्यत्र तच्छब्दे
५ न प्रकृत परामर्शो नस्यात् । एवंचतच्छब्दस्य नप्रधान परामर्शत्वनियमइति तन्मकन्यामिथु
नंचाष्टमीत्यादिज्योतिषीवाधुनिकवैद्यशास्त्रेपि शतशोऽपभ्रंशादर्शनात् शाब्दप्रामाण्यान
भ्युपगमादितिप्राहुः । अत्रेदंप्रतिभाति । शोभनागंजातांपिबअत्रगंजाशब्दार्थोमदिरा
गृहं । एकदेशीभूतमदिरायाःतच्छब्देनपरामर्शात् एतद्वाक्यस्ययोग्यतापत्तिः । अतः पदवृत्ति
ग्रहमुख्यविशेष्यपरामर्शः तच्छब्दस्य ॥ मदिरातुनगंजापद वृत्तिग्रहविशेष्येतिनतदात ५
स्य परामर्शइति । दृष्टौतेराजमातंगास्तस्यैवामीतुरंगमा इत्यादौ राजानराजमातंगाइतिस

मुदायवृत्तिग्रहविशेष्यः । अवयवशक्तिवादे वृत्त्यविशेषणत्वे सति पदवृत्तिमुख्यविशेष्यो
यः तत्परामर्शकत्वं तच्छब्दस्य एवंच राज्ञः पदवृत्तिमुख्यविशेष्यत्वेपि राजमातंगाइतिस
मासवृत्तिविशेषणत्वात् तच्छब्देन राज्ञः परामर्श इति न दोषः । एतेन तच्छब्दस्य प्रधानमात्रप
रामर्शकत्वे अप एव ससर्जादौ तासु वीर्यमवासृजदित्यादौ पूर्ववाक्यार्थकर्मीभूतानामपां तच्छब्दे
न न परामर्शः स्यादिति दूषणं निरस्तमिति दिक् किंच क्रियायाः प्राधान्ये न तत्रापि किंमानं नहि कर्तृधा
त्वाख्यातानां मध्ये भावस्य प्राधान्यबोधकं भावप्रधानमाख्यातमिति ॥ भावः धात्वर्थः प्रधानं यस्या
ख्यातार्थस्येत्यर्थकरणात् किंच भवतु वा प्रथमांतार्थसमभिव्याहारस्थले भावप्राधान्यबोधकमुक्त

वाक्यं अत एव पुत्रमिच्छतीत्यत्रैव पुत्रइष्यत इत्यर्थे क्यच् नभतीति भाष्यादेव क्यजो निषे
६ धक भाष्यकारस्य अर्थभेदादिति युक्त्यनुसरणानुपपत्तेः किंत्वर्थभेदादितियुक्त्या निषिध्यते
। अर्थभेदःप्रथमांतार्थप्राधान्य एवोपपद्यते ॥ तथाहि कर्तृप्रत्ययस्थले फलस्य व्यापार वि
शेषत्वे प्रथमांतार्थस्य विशेषत्वोपपत्तिः । नान्यथा कर्तृप्रत्ययस्थले व्यापारस्य फलविशेष
णत्व एव प्रथमांतार्थो मुख्यविशेष्यो नतु फलस्य व्यापार विशेषणत्व इति । पुत्र इष्यते पत्रं इ
च्छतीत्यनयोरर्थभेद इतिभवति प्रथमांतार्थ मुख्यविशेष्यकबोधे ज्ञापकः भाष्यप्रयोगइ सं ६
क्षेपः ॥ ७ ॥ इतिश्रीमदचलशर्मनिर्मित प्रथमांतार्थ मुख्यविशेष्यक शाब्दबोध

प्रकरणं श्रीमत् जगद्गुरु शृंगेरी शंकराचार्य शालाव्यवस्थापक गुरुनाथशर्मणा फाट
कोपनामधारिणा संशोध्य यत्तच्छालाध्यापकेन शोधयित्वा धारवाड वृत्त यंत्रालये
मुद्रितं ॥ श्रीशाके १८१० सर्वधारीनाम परिवत्सरे पुष्यशुध्द ४

॥ श्रीमदचलशर्मनिर्मित प्रथमांत मुख्य विशेष्यक शाब्दबोध विचारः समाप्तोयम् ॥